

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 17:1 (2012), SS.75-83.

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA ATATÜRK, DİNİ YAYINLAR ve DİN ADAMLARI

National Struggle Year Atatürk, Religious Publications and Religious Men

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖNDER
AİBÜ Eğitim Fakültesi
E-posta: mustafaondersivas@hotmail.com

Öz

Milli Mücadele'nin kazanılmasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında Atatürk ve arkadaşlarına büyük maddi ve manevi destek sağlayanlar arasında din adamları önemli bir yer tutar. Bu kişilerin tanınması ve Atatürk'le ilişkilerinin bilinmesi yeni nesil için önem arz etmesinin yanında bazı yanlış bilgilerin ve önyargıların değiştirilmesine de imkân sağlayacaktır. Türk halkı, dinini doğru ve anlaşılır Türkçe kaynaklardan öğrenebilme imkânına Atatürk, ulema ve ilk meclisin çalışmalarıyla bu dönemde kavuşmuştur. Bu dönemde aynı zamanda din eğitiminin temelleri de şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Din Adamları, Dini Yayınlar, Milli Mücadele, Din Eğitimi.

Abstract

Republic of Turkey and the establishment of the National Struggle in winning the largest stage in the financial and moral support to Atatürk who has an important place in the clergy. This person and the recognition for a new generation of scientific relations Atatürk some wrong information and prejudices next modification will also provide opportunities. Turkish people, the religious right and is understood and being able to learn from the source Atatürk, had gained with the operatin of the ulema and the first parliament. Laid the foundations of religious education.

Keywords: Atatürk, Religious men, Religious Publications, National Struggle, Religious Education.

Giriş

Günümüz insanının en önemli problemi, bilmeden dindarlık ve bilmeden din karşıtlığıdır. Yanlış bilgileri düzeltmek, doğru bilgiyi doğru kaynaktan alarak insanlara ulaştırmak en başta gelen görevlerimizdendir. Yeteri kadar bilgi sahibi olmadığımız konulardan birisi de Atatürk ve Cumhuriyet idaresinin dine, din adamlarına bakışıdır. Atatürk samimi bir Müslüman, şuurlu bir Türk milliyetçisi, okuyan ve yorumlayan bir aydındır. Özellikle dini eserleri dikkatle tetkik edebilen ve yanlışlarını bulacak derecede Arapça bilgisine ve dini malumata sahip birisidir.

Atatürk çocukluğunda ve öğrencilik yıllarında iyi bir din eğitimi almıştır. Onun hayatında dini bütün iki kadın, annesi ve kız kardeşi etkili olmuşlardır.¹ Annesi Zübeyde Hanım Atatürk'ü “âmin alayı” ile mahalle mektebine göndermiştir. Atatürk daha sonra devam ettiği Selanik Şemsi Efendi Mektebi, Mülkiye Rüştiyesi ve Manastır Askeri İdadisi'nde ciddi din eğitimi almıştır.² Atatürk'ün bugünkü anlamda Yaz Kur'an Kursu'na devam ettiği ve dini bilgiler öğrenmesi için eve özel hoca getirtildiği de bilinmektedir.³ Sonraki yıllarda ise kız kardeşi Makbule Hanım onun dini yaşantısı üzerinde etkili olmuştur. Ramazan ve kandillerde evde özel programlar düzenlenmiş, hatim ve mevlid okutulmuştur.⁴ Şimdi Milli Mücadele ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında dini yayın faaliyetleri, din hizmetleri ve din adamlarının katkılarına bir göz atalım.

1. Dini Yayınlar, Din Hizmetleri ve Atatürk

Cumhuriyetin ilk yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşu ve temel dini eserlerle ilgili çalışmalar dikkate değerdir. O dönemde mevcut az sayıdaki Kur'an çevirilerinin (Tibyan ve Mevakib gibi)⁵ arap harfleriyle basılması, dillerinin ağır ve ağdalı olması⁶ yeni meal ve tefsir çalışmalarını zorunlu kılıyordu. Dönemin uleması da bu durumdan yakınlıkla anlaşılır bir dil ile eserlerin yazılmasını istiyordu. Ahmed Cevdet Paşa, Hasan Basri Çantay ve Osman Nuri Ergin bunlardan bir kaçıdır. Ergin, konu ile ilgili ifadelerinde: “*Kur'an'ın birçok tercümelerine, biz Türkler ancak Cumhuriyet devrinde nail oluyoruz. Her ne kadar bu devirden evvel de Tibyan ve Mevakib adlarında iki tercüme ve tefsir elde dolaşılıyor idiyse de bunların*

¹ Gotthard Jaschke, “Atatürk'ün İndinde Dinin Önemi”, Çev: Nimet Arsan, *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.81.

² Ethem Ruhi Fiğlalı, *Atatürk ve Din*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1988, s.6.

³ Bkz: *Milliyet Gazetesi*, 7 Eylül 2006 tarihli nüsha, s.3.

⁴ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.226.

⁵ Tibyan Tefsiri : Hıdır b.Abdurrahman el-Ezdi'nin H.773 te yazdığı *Et-Tibyan fi Tefsiri-l Kur'an* isimli Arapça eserdir. Mevakib : Hüseyin b.Ali el-Kaşifi'nin H.900 de yazdığı *El Mevahibu-l Aliyye* isimli Farsça eserdir.

⁶ Dücane Cündioğlu, “Matbu Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu”, *2.Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s.167,168.

ifadeleri dilimizin bugünkü seviyesine uygun değildi” demektedir.⁷ Batı dillerinden çevirileri yapılan Kur’an-ı Kerim meallerinin yanlışlarla dolu olması yeni meal ve tefsir çalışmalarının aciliyetini gündemde tutuyordu. Cemil Said tarafından yapılan çeviriye dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi yayınladığı bir yazı ile karşı çıkmış ve hatalarına dikkat çekmiştir.⁸

Bütün bu gelişmeler meclisi harekete geçirmiş, 21 Şubat 1925 tarihindeki bütçe müzakereleri esnasında dini yayınların ehemmiyeti vurgulanarak, yeni Kur’an-ı Kerim tefsir ve mealleri ile Hadis-i Şerif tercümelerinin devlet imkânlarıyla yaptırılması kararlaştırılmıştır. Bu faaliyetler için Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine 20.000 Lira ödenek konulmuştur. Tercüme işi Mehmet Akif’e, tefsir Elmalılı Muhammed Hamdi’ye, Buhari tercümesi ve şerhi de Babanzade Ahmed Naim’e verilmiştir. Daha sonra Mehmet Akif bu işten vazgeçmiş ve tercüme işi de Hamdi Yazır’a verilmiştir. Tam on iki yıllık bir çalışma neticesinde 9 cilt olarak hazırlanan “Hak Dini Kur’an Dili” isimli tefsir 1935–1939 yılları arasında 10.000 takım basılarak ücretsiz dağıtılmıştır.⁹ Merhum Hamdi Yazır hazırladığı mealin mukaddimesinde; Ortada dolaşan yalan-yanlış Kur’an tercümelerinin sırf ticari kaygılarla başka dillerden çevrildiğini,¹⁰ bunun karşısında meclisin yaptığı teklifi reddetmenin kendisine yakışmayacağını, önemli bir hizmet olduğunu ifade etmiştir.¹¹

Babanzade Ahmed Naim’in başladığı Tecrid-i Sarih çalışması vefatından sonra Kamil Miras tarafından tamamlanmış ve 1928 yılından itibaren 12 cilt olarak basılıp dağıtılmıştır.¹² Kamil Miras hocanın Tecrid-i Sarih tercümesinin 4.cildindeki önsözde bulunan şu sözleri enteresandır: “*Şimdi vesile-i şükran olmak üzere asıl kaydedilmesi milli ve dini bir vecibe olan bir cihet kalmıştır ki, o da bu eserin her şeyden evvel Büyük Meclis’in zade-i ilhamı olarak milletimize sunulan bir fazilet armağanı olmasıdır. Bu sebeple yüce meclisimize âli muvaffakiyetler dilerken, Türk Milleti’nin büyük başbuğu Atatürk’ü derin saygularla selamlarım.*”¹³

1 Mart 1922 tarihinde TBMM açılış konuşmasında Atatürk şöyle diyor: “*Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlaki gıdalarına en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşad edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça itila imkânlarını temin, Şer’iyye Vekâleti Celilesi’nin*

⁷ Cündioğlu, *a.g.m.*, s.168.

⁸ Cündioğlu, *a.g.m.*, s.186.

⁹ TDVİA, C.15, s.153; İsmail Yakıt, *Atatürk ve Din*, SDÜ Yayınları, Isparta 1999, s.30.

¹⁰ O dönemde Kur’an önce Arapçadan batı dillerine tercüme ediliyor, o tercümelerden de Türkçeye tercüme ediliyordu. Bu durum büyük hatalara sebep oluyordu. Kazimirski’nin Fransızca Kur’an tercümesinden Cemil Said tarafından yapılan Türkçe tercüme bunlardan biridir ve Atatürk tarafından beğenilmemiştir. Bk: Yakıt, *a.g.e.*, s.33; Cündioğlu, *a.g.m.*, s.186,187.

¹¹ Hamdi Yazır, *Kur’an-ı Kerim Meali*, Okyanus Yayıncılık, Kayseri 2007, s.7–8.

¹² İsmail Yakıt, *a.g.e.*, s.31.

¹³ Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, c.4, s.9.

mühim bir vazifesidir. Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehl-i İslam'ın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur. Fakat buna nazaran Huteba-i Kiram'ın haiz olmaları lazım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahval-i âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir. Bütün vaiz ve hatiplerin bu ümmiyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şer'iyte Vekâleti'nin sarf-ı mukderet edeceğini ümit ederim.”¹⁴

Atatürk 7 Şubat 1923 Çarşamba günü öğle namazını cemaatle birlikte Balıkesir Zağnos Paşa Camiinde kılmış, şehitler için okunan mevlitten sonra minbere çıkarak bir hitabede bulunmuştur. Önce İslam Dini ve onun temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim hakkında, sonra Peygamberimizin yaşayışı ve nasıl örnek alacağımıza dair, daha sonra da camilerin toplum hayatındaki fonksiyonu, hutbelerin anlaşılır olması ile ilgili bilgiler vermiştir.¹⁵ Bu hitabeden yaklaşık dört yıl sonra 17 Şubat 1927 tarihinden itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 51 konuyu içeren Türkçe hutbeler hazırlanarak tüm görevlilere dağıtılmıştır.¹⁶ Atatürk, dinin asıl kaynağından öğrenilmesini ve bunun da iyi eğitim almış kişiler vasıtası ile okulda gerçekleşmesini istemektedir: “Her fert dinini diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır; orası da mekteptir. Fakat nasıl ki, her hususta yüksek meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lazımsa, dinimizin felsefi gerçeğini tetkik, tettebbu bakımından ilmi ve fenni kudrete sahip olacak güzide ve hakiki ulema yetiştirecek yüksek müesseselere malik olmalıyız.”¹⁷

2. Din Adamları ve Atatürk

Özellikle Milli Mücadele yıllarında her faaliyette, her kongrede, her şehirde din adamlarının katkısını görüyoruz. Sivas ve Erzurum Kongrelerinin yanında, Balıkesir’de yapılan Kuvay-ı Milliye Kongresine, Alaşehir’de, Nazilli’de ve Lüleburgaz’da yapılan kongrelere katılanların çoğunu din adamları oluşturmuştur.¹⁸ Müdafa-i hukuk Cemiyetlerinin hemen tamamında yine din adamlarını ön saflarda izliyoruz.¹⁹ Kazım Özalp’in dediği gibi: “Uygun olmayan durum ve koşullar içinde, saygıdeğer din bilginlerimiz öne geçmişler, sadece telkin ve aydınlatma ödevi ile yetinmemişler, ulusal kuvvetlerin başında da çarpışmışlardır.”²⁰

¹⁴ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.246-247.

¹⁵ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.98.

¹⁶ A.Vehbi Ecer, “Atatürk’ün Din ve İslam Dini Hakkında Görüşleri”, *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.131.

¹⁷ Yakıt, *a.g.e.*, s.62.

¹⁸ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.148-154.

¹⁹ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s.160-162.

²⁰ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, DİB Yayınları, Ankara 1973, s.383.

Atatürk din adamlarından bahsederken: “*Milletimizin içinde hakiki ve ciddi ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla müftehirdir.*”²¹ ifadesini kullanmıştır. Beykoz imamı ile Atatürk arasında geçen bir konuşmayı kaynakların aktardığı şekliyle İmam Hafız Efendi’den dinleyelim: Bir ikinci namazı sonrasında iskelenin yanında bulunan kahvede otuyordum. Derken birkaç otomobil geldi ve durdu. En öndenkinden Atatürk indi, etraf hemen kalabalıklaştı, ben de kalabalığın arasında yer aldım. Atatürk halkı sükûnete davet ederek konuşmaya başladı:

— Beykoz imamı burada mı? Gelsin de konuşalım. Ben hemen ileri çıkarak:

— Buyur Paşam, konuşalım. Atatürk sol avucundaki üzümleri bana göstererek:

— Hoca, bu helal de bunun suyu niçin haram? Bize söylesene. Bu sual karşısında şaşırđım, bir müddet düşündükten sonra:

— Paşam karın sana helal de kızın niçin haram? deyince Paşa gülümseyerek:

— Hoca sen âlimsin; ben softaları arıyorum. Yarın saraya gel de seninle konuşalım.

Ertesi gün saraya gittim; beni karşısına oturtarak çeşitli ayetler okuttu ve kendisi tefsir etti.²²

Atatürk yine bir gezi esnasında Polonezköye uğramış, kendilerini karşılayan düzgün giyimli, kültürlü kişinin imam olduğunu öğrenince çok memnun kalarak imamın evinde misafir olmuş, evin tertip ve düzenini, çocukların temiz ve bakımlı olmasını takdir etmiştir. O zamana kadar böyle tertipli ve düzenli bir köy evine rastlamadığını belirterek, çocukların okutulması için yanında bulunanlara talimat vermiş ve Ankara’daki bir yatılı okula alınmalarını sağlamıştır.²³

Atatürk’ün ilk Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi ile de yakın bir dostluk ve samimiyeti vardı. İstanbul hükümetinin tesiri ile Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından verilen ve Kuvay-ı Milliyecileri hain ilan eden fetvaya karşı, dönemin Ankara Müftüsü Rifat Börekçi ve 155 din adamı karşı fetva ile Milli Mücadeleye en önemli desteği vermiş oldular.²⁴ Börekçizade Rifat arkadaşları ile maddi anlamda da Atatürk ve ekibine ciddi katkıda bulunmuşlar, bunun karşılığında Atatürk’ün sevgi ve ilgisine mazhar olmuşlardır. Rifat Börekçi Diyanet İşleri Başkanı iken Atatürk her hafta yaverini göndererek hatırını sordurmuş ve kendisine resmi otomobil tahsis ettirmiştir.²⁵ Rifat Börekçi hoca kendisini karşılarırken ayağa kalkan Atatürk’e

²¹ İsmail Yakıt, *a.g.e.*, 15, 17, 20.

²² İsmail Yakıt, *a.g.e.* s.51–53; Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara 1981, s.60–63.

²³ Ahmet Gürtaş, *a.g.e.*, s.61.

²⁴ Oğuz Kalelioğlu, *Atatürk ve Atatürk İlkeleri*, DİB Yayınları, Ankara 2001, s.67–68.

²⁵ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, DİB Yayınları, Ankara 1973, s.190–194.

“Paşam beni mahcup ediyorsunuz” deyince, Atatürk: “Din adamlarına saygı göstermek Müslümanlığın icaplarından” diye cevap vermiştir.²⁶ Ankara Müdafai-i Hukuk Cemiyeti’nin başkanlığını da yürüten Börekçizade Rifat, Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki çalışmalarına her türlü maddi-manevi desteği sağlamış, hatta hanımının ve kendisinin cenaze masrafları için ayırdığı para ile Ankara ve ilçelerinden toplanan paraları Atatürk ve arkadaşlarına vermiştir.²⁷ Milli Mücadele’nin önde gelen isimlerinden biri olan Albay Hüsametdin Ertürk din adamlarının katkısını şu sözlerle dile getirmiştir: “Mütareke yıllarının isimsiz kahramanları içine başı sarıklı din adamlarını, imam ve müezzinleri, kürsü vaizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını da dâhil etmek mecburiyetindeyiz. Bunlar dini mefkûreler sevkiyle Milli Mücadelenin muvaffakiyetine can-ı gönülden çalışmışlar, kavlen ve fiilen bu uğurda ellerinden geleni yapmışlardır.”²⁸

Amasya müftüleri Abdurrahman Kamil Efendi ve Hacı Tevfik Efendi de Atatürk’le yakın ilişkileri olan ve ondan sürekli saygı gören insanlardır. Hacı Tevfik Efendi Atatürk’ü Amasya’ya davet etmiş, müdafaa-i hukuk cemiyetinde aktif rol üstlenmiş, topladığı milis kuvvetleri ile eşkıyanın isyanlarını bastırmıştır. Abdurrahman Kamil Efendi de aynı minval üzere hizmete devam etmiş, Mustafa Kemal Paşa’nın da hazır bulunduğu Amasya Bayezid Camiinde 13 Haziran 1919 tarihinde verdiği vaazla milli mücadele heyecanını halka aşılamıştır. Atatürk her Amasya’ya gelişinde Hoca Efendiyi ziyaret etmiş, son gelişinde ise trenden iner inmez yine onu sormuş, torunu Nafiz Yetkin’in koluna girerek getirdiği Abdurrahman Kamil Efendi ile Gazi Mustafa Kemal arasında şöyle bir olay geçmiştir.

Atatürk trenin merdiveninden inerken Hoca Efendinin köstekli saatini göstererek;

— Bu nedir? Bu cennetin anahtarı mı yoksa! Ver de cennete girelim...

— Asıl cennetin anahtarı sende Paşam!

— Nasıl bende olur cennetin anahtarı?

— Sen ki cahil millete okuma yazma öğrettin, okumak için kitap getirdin, bundan ala cennet anahtarı olur mu?²⁹

Sivas Müftüsü Abdurrauf Efendi de Atatürk’ün sevdiği ve değer verdiği âlimlerdendir. Sivas Kongresi esnasında büyük hizmetleri olmuştur. Erzurum’dan gelecek misafirleri karşılamak için ev ev, dükkân dükkân dolaşan müftü efendi, arkadaşları ile birlikte Atatürk’ün kalacağı odayı evlerinden getirdikleri eşyalarla tefriş etmişlerdir. Kadı Hasbi Efendi ve

²⁶ Ercüment Demirel, *Din Toplum ve Kemal Atatürk*, Kardeş Matbaası, Ankara 1969, s.12.

²⁷ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.172. (Börekçizade Rifat’ın 1200 TL’lik yardımı ve arkasından 46.500 TL’lik yardımının T.C.’nin ilk hazinesi olarak değerlendirilebileceğini milletvekili oğlu Fuat Börekçi bir röportajında ifade etmiştir. Bkz: Sarıkoyuncu, a.g.e, s.172, 570 no’lu dipnot. Ayrıca Bkz: Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Hareketler*, Ankara 1998, s.72)

²⁸ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C.1, s.214.

²⁹ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, DİB Yayınları, Ankara 2002, C.1, s.177-210.

Arap Şeyh diye bilinen Seyyid Abdullah Haşimi de Sivas Kongresi günlerinde müftü Abdurrauf Efendi'nin yanında olmuşlardır.³⁰

Atatürk'ün Trablusgarp savaşından beri tanıdığı Şeyh Senusi'yi³¹ getirterek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde vaaz ve irşad faaliyetinde görevlendirmesi, Sivas'ta İslam Birliği Kongresi yaptırması, Ulu Camide hutbe okutması da üzerinde düşünülmesi gereken bir olaydır.³² Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı saflarında katılarak Libya ve Cezayirde Fransızlara karşı savaşmış olan Senusiler'in şeyhi olan Libya'lı Ahmed Senusi, Vahideddin tahta çıktığında ona kılıç kuşatması için bir denizaltı ile gizlice İstanbul'a getirilir. Mondros mütarekesinin imzalanması sebebi ile ülkesine dönmeyip Bursa'ya yerleşir. Bu sırada 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey vasıtası ile Milli Mücadeleye destek olma arzusunu Mustafa Kemal'e iletir. Bu isteği olumlu bulan Mustafa Kemal, Şeyh Senusi ve arkadaşlarını Ankara'ya davet ederek 25 Kasım 1920 de TBMM de bir konuşma yapmasını temin eder. Sonraki dönemlerde onu "Gezici Vaiz" olarak önce doğu ve güneydoğuda, sonra başka illerde görevlendirir.³³

Milli mücadele yıllarında Osmanlı geleneğini sürdüren Atatürk, kanaat önderleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Erzurum kongresinden dönerken Elazığ valisi Galip Bey'in suikast için yüklüce para verdiği Haydar Ağa ve milisleri Kutu Deresi mevkiinde Atatürk ve arkadaşlarının yolunu keserler. Niyetlerinin ne olduğunu soran Atatürk'e Haydar Ağa paraları verir ve desteğini bildirir. Bunun üzerine kendisine Dersim mebusu olarak Ankara'ya gelmesini teklif eden Atatürk'e Haydar Ağa şu cevabı verir: Ben buraları terk edip gelemem ama kardeşim Diyar'ı kabul ederseniz o mebus olsun. Diyar Ağa mebus olur ve Atatürk ona ilgi ve özen gösterir.³⁴ Hacıbektaş dergâhındaki Çelebi Cemalettin Efendi ile postnişin Niyazi Salih Baba Atatürk ve arkadaşlarına açık destek vermişlerdir.³⁵

Isparta'da Hafız İbrahim Efendi "Demiralay", Afyonkarahisar'da Hoca İsmail Şükrü Efendi "Çelikalay" isimli milis kuvvetlerinden oluşan birlikleriyle düşmanın durdurulması ve püskürtülmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Demiralay Isparta ve çevresini İtalyanlara karşı korumuş, Çelikalay ise Dumlupınar'da Yunan kuvvetlerini durdurmuştur.³⁶ Atatürk ulemanın bu katkısını "*Hakikati halka izah ettiler... Doğru yolu gösteren*

³⁰ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, s.138.

³¹ Senusiler hk. ayrıntılı bilgi için bk: Kadir Özköse, *Muhammed Senusi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

³² Necip Günaydın, "Milli Mücadelede Şeyh Senusi'nin Sivas'taki İttihad-ı İslam Kongresi ve Ulu Camideki Hutbesi", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, İstanbul 2005, S.45; Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Yayınları, İstanbul 2008, s.194-201.

³³ Taha Akyol, *a.g.e.*, s. 191 vd.

³⁴ Güneri Cıvaoglu, "Ata'nın Hayatını Dersimli Kurtardı", *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 2011, s.19.

³⁵ Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s.140.

³⁶ Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s.155-158.

vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı.”³⁷ diye ifade etmiştir.

Atatürk İzmir’de Latife Hanım’la evlenirken müftü Rahmetullah Efendi’ye dini nikâh kıydırmış, nikâh şahitliklerini Fevzi Çakmak ile Albay Asım Gündüz yapmışlar, mehir olarak da on dirhem gümüş belirlenmiştir. 20 Ocak 1923 tarihinde Uşşakizade Muammer Bey’in malikânesinde kıyılan nikâhta İzmir Valisi Abdulhalık Bey ile Kazım Karabekir de hazır bulunmuşlardır.³⁸

SONUÇ

Cumhuriyetle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması, ilk Türkçe tefsir, meal ve hadis kitaplarının yazdırılması, hutbelerin Türkçe okunması önemli hizmetlerdir ve dinin anlaşılması için atılmış hayati nitelikte adımlardır. O dönemde yazılan ve tercüme ettirilen dini eserler hala ilgililer için temel kaynak olma özelliğini sürdürmektedirler. Dinin doğru ve ana kaynaklarından öğrenilmesinin milletimiz için çok mühim olduğunu bilen Atatürk; bilgili, aydın ve dini doğru anlayıp anlatan bütün din adamlarına yakın ilgi duymuş, onları destekleyerek saygıda kusur etmemiştir. Onun en büyük amacı, dinin her türlü hurafeden ayıklanarak gerçek anlamıyla millet tarafından öğrenilebilmesinin yollarını açmak olmuştur. Bu öğrenimin yerinin okullar olduğunu belirtmiş ve kendisi hayatta iken birinci sınıf hariç ilkokullarda haftada iki saat Kur’an-ı Kerim ve Din Dersi programda yer almıştır. Atatürk, diğer alanlarda olduğu gibi din alanında da uzman din adamları ile bunların yetiştirileceği okulların lüzumuna vurgu yapmıştır. Bu okullarda yetişmiş kişilerin de mihrab ve minberlerden, anlayacakları bir dille ve ruhuna hitap ederek halkı irşad etmesinin önemini dile getirmiştir. Seçkin ulema ise kürsüden cepheye kadar tüm gayretlerini vatanları için sarf etmişlerdir. Yazımızı Atatürk’ün ölümünden 15 gün kadar önce bütün Müslümanlara gönderdiği şu mesajla bitirmek yerinde olacaktır: “*Bütün Dünyanın Müslümanları Allah’ın son Peygamberi Hz. Muhammed’in gösterdiği yolu takip etmeli ve verdiği talimatları tam olarak tatbik etmeli. Tüm Müslümanlar Hz. Muhammed’i örnek almalı ve kendisi gibi hareket etmeli; İslamiyet’in hükümlerini olduğu gibi yerine getirmeli. Zira ancak insanlar bu şekilde kurtulabilir ve kalkınabilirler.*”³⁹

³⁷ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C.1, s.11.

³⁸ Mehmet Nuri Yılmaz, *Konuşmalar-Makaleler*, DİB Yayınları, Ankara 2000, C.VI, s.996.

³⁹ Gürtaş, *a.g.e.*, s.71.

KAYNAKÇA

- Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Yayınları, İstanbul 2008.
- Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, Komisyon, Atatürk Arşt.Mrk.Yayınları, Ankara 1999.
- Cündioğlu, Düccane, "Matbu Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu", *2.Kur'an Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler)*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- Demirer, Ercüment, *Din, Toplum ve Kemal Atatürk*, Kardeş Matbaası, Ankara 1969.
- Ecer, A.Vehbi, "Atatürk'ün Din ve İslam Dini Hakkındaki Görüşleri", *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- Fiğlalı, E.Ruhi, *Atatürk ve Din*, Azerbaycan Kültür Derneği Yay.,Ankara 1988.
- Günaydın, Necip, "Milli Mücadelede Şeyh Senusi'nin Sivas'taki İttihad-ı İslam Kongresi ve Ulu Camideki Hutbesi", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.45, İstanbul 2005.
- Gürtaş, Ahmet, *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yay.,Ankara 1981.
- İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.15, İstanbul 1997.
- Jachke, Gotthard, "Atatürk'ün İndinde Dinin Önemi",Çev:Nimet Arsan, *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,Ankara 1999.
- Kalelioğlu, Oğuz, *Atatürk ve Atatürk İlkeleri*, DİB Yay.,Ankara 2001.
- Kutay, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, DİB Yay.,Ankara 1973.
- Milliyet Gazetesi*, 7 Eylül 2006, 19 Kasım 2011 tarihli nüshalar.
- Özköse, Kadir, *Muhammed Senusi (Hayatı, Eserleri, Hareketi)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- Sahih-i Buhari ve Tecrid-i Sarih Tercümesi, Diyanet Yayınları, Ankara 1988.
- Sarıkoşuncu, Ali, *Atatürk Din ve Din Adamları*, TDV Yayınları, Ankara 2004.
- Sarıkoşuncu, Ali, *Milli Mücadele Din Adamları*, DİB Yay.,Ankara 2002.
- Tetik, Gaffar, *Atatürk ve Din*, Diyanet Aylık Dergi Eki, S.94, Ankara 1998.
- Yakıt, İsmail, *Atatürk ve Din*, SDÜ Yay.,Isparta 1999.
- Yazır, Hamdi, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Okyanus Yayıncılık, Kayseri 2007.
- Yılmaz, M.Nuri, *Konuşmalar-Makaleler*, Diyanet Yayınları, Ankara 2000.